

Методологія історії

УДК 165:930:[14.8+141.82]048.58

П. А. Кравченко, А. І. Мельник

МОДЕРНІ ТЕОРІЇ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВИ МАРКСИЗМУ

У статті проаналізовано цивілізаційний культурно-історичний підхід до аналізу історичного процесу, презентований М. Данилевським, О. Шпенглером, А. Тойнбі, П. Сорокіним. Підкреслено, що лише поліпарадигмальність не просто наблизить нас до історичної істини, але й дасть змогу відкрити для суб'єкта власний смисл і мету історичного процесу.

Ключові слова: «високі культури», історія, історія як «флуктуація культур», епоха, культурні суперсистеми, культурно-історичні типи, локальні цивілізації, мімесис, первинний символ, феноменологічний аналіз історії.

У попередній статті¹ йшлося про теоретико-методологічний конфлікт у соціальному пізнанні, породжений зіткненням марксистського із немарксистським баченням історії. Цей конфлікт має вирішуватися шляхом вивчення й урахування всіх, запропонованих філософсько-історичною думкою, інтерпретацій розуміння історичного процесу.

Альтернативи розуміння історії уособлюють собою основні парадигми історичного знання, які слід урахувувати, досліджуючи ті чи інші історичні події чи явища. Проте найбільш розповсюдженою інтерпретацією історії, яку часто протиставляють марксистській, а іноді роблять спроби доповнити її, є циклічна парадигма історії, витоки котрої ми знаходимо ще в античній філософії. У сучасній науці вона представлена цивілізаційним або культурно-історичним підходом, який пов'язується з іменами М. Данилевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі, П. Сорокіна. Досліджуючи цивілізації, представники культурно-історичної школи використовували різну термінологію: культурно-історичні типи (М. Данилевський), «високі культури» (О. Шпенглер), «локальні цивілізації» (А. Тойнбі), «культурні суперсистеми» (П. Сорокін). Більшість теоретиків цієї школи згодні з тим, що кожна цивілізація оснований на якійсь вихідній духовній передумові, «великій ідеї», «сакральній цінності» або первинному символі, навколо яких формуються складні духовні системи [7, с. 192-194]. А предмет і сфера застосування цивілізаційного підходу – історія як процес життєдіяльності людей, що наділені свідомістю й волею, орієнтовані на певні цінності, що специфічні для цього культурного ареалу. Йдеться в основному про феноменологічний аналіз історії, дослідження унікальних, неповторних утворень-цивілізацій, що існують в історичному просторі-часі.

¹ Кравченко П. А., Мельник А. І. Альтернативи історичного пізнання: марксистська та модерні теорії історичного процесу / П. А. Кравченко, А. І. Мельник // Історична пам'ять. – 2012. – №27. – С. 5-16.

Спинимось більш детально на концепції глобальних ритмів історичного процесу А. Дж. Тойнбі й баченні історії як «флуктуації культур» П. Сорокіна.

Англійський історик та історіософ А. Дж. Тойнбі виходить з того, що основною одиницею історичного процесу і відповідно умосяжним полем історичного дослідження є не окрема нація, народ чи локальна держава, а суспільство. При цьому суспільство як умосяжне поле історичного дослідження охоплює два види – примітивні суспільства та ті, що прилучились до процесу цивілізації. До речі, цивілізації виникають з примітивних суспільств у результаті виклику, породженого винятковими обставинами різного характеру й успішної відповіді на цей виклик [13, с.297].

Згідно з мислителем, цивілізованих суспільств значно менше, ніж доцивілізованих, проте перші значно переважають других у розмірах – як за кількістю людей, так і щодо простору й часу існування. Однак головною відмінністю між цими суспільствами, згідно з А. Тойнбі, є спрямованість мімезису (наслідування) – ключового механізму життєдіяльності суспільства. У примітивному суспільстві мімезис спрямований у минуле, на старше покоління, на мертвих предків, тут панують традиція та звичай, пасивність, статичність. У цивілізованих суспільствах об'єктом наслідування є творчі особистості, що генерують і навіть роблять можливим, спонукають рух суспільства вперед, його динамізм, активність та швидкий розвиток [2, с.290].

Учений, дотримуючись циклічної парадигми історії, глобальні ритми історичного процесу пов'язує з життєвими циклами цивілізації, які містять у собі етапи виникнення, висхідного розвитку, надлому й занепаду. Цивілізації, чії історії на сьогодні нам відомі, зазначає автор, суто об'єктивні реальності, з яких усі пройшли стадію становлення; більшість досягли також розквіту – «через різний час і в різному ступені; деякі пережили підйом, а окремі перетерпіли й процес дезінтеграції, що завершився остаточною загибеллю» [10, с.283]. Кожен з цих етапів, згідно з автором, реалізується через певну послідовність викликів і відповідей на ці виклики. Таким чином, усе існування цивілізації від її народження до смерті постає як своєрідна низка циклів «виклик-відповідь» і доти, доки цивілізація здатна адекватно та повноцінно відповідати на нові виклики середовища, вона йде по висхідній.

Англійський мислитель був переконаний, що основною умовою ефективних відповідей є наявність у суспільства творчої меншості – неординарних, творчих особистостей, у яких найбільш повно розкриваються можливості людської природи. Творча меншість імпульсивно впливає на рядових членів суспільства, які сприяють утіленню в життя їх великих ідей, що є запорукою успішної відповіді цивілізації на виклик середовища. Мімезис стимулює неперервне здійснення в історії цього процесу. На стадії зростання цивілізації ротація еліт творчої меншості відбувається завдяки механізму Відходу – й – Повернення. А. Тойнбі описує «двоактний ритм» творчих актів, що становить процес зростання. Час від часу видатні особистості або соціальні групи змушені відступати в тінь, відходити за куліси історичної дії, щоб внутрішньо перетворитись, накопити енергію для наступного переможного виступу [10, с.26].

У процесі висхідного розвитку відносини між творчою меншістю та інертною більшістю стають усе більш складними. Виникають суперечності, які свідчать про початок духовного розколу в середині цивілізації. А. Тойнбі вбачає причину

такого розколу знов-таки в механізмі мімезису, який за певних обставин деформує людську особистість, розвиває байдужість до творчості. Перша фаза надлому відбувається, коли еліта стає жертвою мімезису: вона намагається наслідувати себе саму, адаптується до середовища і не прагне більше до творчих злетів. Авторитет творчої меншості відразу падає, й це приводить еліту до застосування силових методів впливу на суспільство, у результаті чого перетворюється на меншість панівну, лікуюче становище якої вже забезпечується не талантами її представників, а силою примусу і спеціальним апаратом насильства. «Коли в історії будь-якого суспільства творча меншість вироджується у панівну меншість і намагається силоміць утримати становище, яке вона здобула завдяки своїм високим заслугам, – зазначав Тойнбі, – така зміна в природі правлячого елемента сприяє відокремленню пролетаріату, який більше не захоплюється своїми правителями і не наслідує їх, а повстає проти свого уярмлення» [8, с.247]. Після того, як нетворча маса вироджується у пролетаріат, перестає діяти механізм мімезису, в результаті чого цивілізація вступає у фазу соціальних вибухів, адже стає неспроможною до адекватних відповідей на наступні виклики середовища.

Як бачимо, А. Тойнбі розглядає пролетаріат зовсім в іншому ракурсі, ніж марксизм, акцентує увагу на його руйнівній, вибуховій, а не творчій функції. За це він був об'єктом жорсткої критики з боку марксистів усіх відтінків.

Відбувається надлам цивілізації, який виявляється в тому, що основна маса населення, яке є суб'єктом цивілізаційного процесу, з пасивної більшості перетворюється на внутрішній пролетаріат, а молодші суспільства, котрі існують поряд з підупалою цивілізацією, на пролетаріат зовнішній. Проте навіть надломлена цивілізація може існувати вельми тривалий час, переживаючи час від часу періоди повторних піднесень, своєрідних відроджень (палігінезів) і знову занепадів. При цьому історична виправданість існування цивілізації після надлому зумовлюється, за Тойнбі, тим, що на післянадломних етапах відбуваються творчі, конструктивні процеси [2, с.296]. Це передусім формування універсальної держави, етерифікація й, особливо створення нової релігії. Хоча утворення світової держави, за Тойнбі, є свідченням деградації та розпаду цивілізації, а не показником її сили й могутності. «Однією з найпримітніших ознак розпаду, – доводив мислитель, – є одне явище на передостанній стадії занепаду і загибелі – це коли цивілізація, що ввійшла в процес розпаду, купує собі короткий перепочинок, дозволивши силоміць об'єднати себе в одне політичне ціле – світову державу» [8, с.245].

Інша справа – створення нової релігії, яка постає, за висловленням А. Тойнбі, як лялечка цивілізації й одночасно як підсумок цивілізаційного процесу. Релігія, створена зусиллями внутрішнього пролетаріату на тлі відчаю від наступів «варварських загонів» зовнішнього пролетаріату, закладає духовні основи молодій цивілізації й приносить справжнє відродження. А. Тойнбі вбачає в цьому «вищу точку висхідного руху в духовному процесі, який не лише пережив послідовні мирські катастрофи, але й був породжений їх болісним досвідом» [10, с.523].

Концепція глобальних ритмів історичного процесу представлена у А. Тойнбі настільки цілісно, зазначають автори посібника за редакцією О. Панарина, що мимоволі породжує відчуття історичного фаталізму [12, с.350]. Проте сам автор, намагаючись знайти вихід з вічного кола «марних повторів» історії, апелював до потенціалів і можливостей вільного вибору людини в історії. Він підкреслював,

що цивілізація являє собою лише загальну основу перетинання «індивідуальних полів дії безлічі різних людей» [10, с.284]. Отже, сам розвиток людської історії не визначений. Окреслені в минулому повтори й цикли в розвитку цивілізацій не є гарантією того, що вони обов'язково здійсняться в майбутньому. «Оскільки цивілізації переживають розквіт і занепад, даючи життя новим, таким, що в чомусь перебувають на вищому рівні, цивілізаціям, то, можливо, розгортається якийсь цілеспрямований процес, божественний план, за яким знання, отримане через страждання, викликане крахом цивілізації, у підсумку стає вищим засобом прогресу» [9, с.27], – підсумовує видатний англійський мислитель свої роздуми над долями людей, суспільств та людства.

Ми так повно представили цивілізаційну концепцію історії А. Тойнбі не тільки тому, що у свій час вона мала велику популярність. Справа в тому, що цивілізаційна парадигма до інтерпретації історії на зламі XX – XXI століть набула нового імпульсу з виходом праць С. Хантингтона, Л. Февра, українських дослідників М. Михальченка, Ю. Павленка, С. Кримського та інших. Сьогодні створюються нові цивілізаційні схеми історії як метод традиційних і нетрадиційних міждисциплінарних синтезів.

У цій статті ми не будемо ґрунтовно аналізувати роботи С. Хантингтона, які досить повно проаналізовані в працях українських і російських дослідників та доступні навіть через Інтернет. В основному ми погоджуємося з оцінкою концепції С. Хантингтона, яку дає український дослідник М. Михальченко [4, с. 31-33]. Але хочемо підкреслити, що застосування С. Хантингтоном головним критерієм класифікації цивілізацій типу культури не є оригінальним. Це й до нього робив О. Шпенглер. Водночас С. Хантингтон переоцінює феномен зіткнення цивілізацій і недооцінює феномен взаємодії. Критика такого підходу змусила С. Хантингтона дещо змінити свій підхід. Найбільш цікавим у його роботі є аналіз «розколотих» цивілізацій, до якої він відносить і Україну.

Дискутуючи з С. Хантингтоном, М. Михальченко підтримує його думку, що Україна є специфічною етнічною і політичною цивілізацією. У розділі VI цитованої монографії [4, с.274-352] дається методологія класифікації цивілізацій за різними критеріями, і, виходячи з однієї з таких класифікацій на глобальні, регіональні, осередкові (рос. – очаговые), він висуває концепцію української цивілізації як історичного феномена. Можна погоджуватися або не погоджуватися з цією концепцією, але вона є достатньо цікавою і вже ввійшла в підручники із соціальної філософії [1, с. 601-647].

Достатньо відома концепція Л. Февра про якісну різницю цивілізацій. Він виходить з того, що історія – це наука про людину. Наука про постійні зміни людського суспільства, до яких людина змушена пристосовуватися. Наука про рівновагу, яка в усі епохи встановлюється між різними й одночасними умовами людського життя: умовами матеріальними, технічними, духовними [11, с.25-26]. Головні категорії концепції Л. Февра – «епоха» і «цивілізація». З його точки зору, в цивілізації втілена єдність усіх сторін матеріального та духовного життя (на відміну від точок зору О. Шпенглера і С. Хантингтона, для яких головне в цивілізації – це культура). Л. Февр наполягає на якісних відмінностях між цивілізаціями, наголошуючи, що кожна з них на відповідній стадії має неповторні особливості, власну систему світосприйняття.

Зрозуміти специфіку цивілізації й особливості поведінки приналежних до неї людей – означає реконструювати притаманний їм спосіб сприйняття дійсності, пізнати їх інструментарій осмислення світу і себе. Індивідуальне ж світобачення, за Л.Февром, лише один з варіантів колективного світобачення. Культура ж суспільства є ансамблем усіх компонентів матеріального та духовного життя, які, незважаючи на всі суперечності між ними, тим не менш співвіднесені один з одним [11, с.513].

Таким чином, сьогодні цивілізаційна парадигма пізнання історії у різних інтерпретаціях є достатньо ефективним способом соціального пізнання.

Російський за походженням, соціолог, колишній професор Гарвардського університету Пітерим Сорокін пояснював історичний процес за допомогою своєї відомої теорії соціокультурної динаміки. Спростовуючи широко розповсюджену думку про те, що «історія ніколи не повторюється», та концепцію унікальності соціокультурного й історичного процесу, він розумів історію як процес закономірної зміни циклів повторення і почергового наступництва основоположних цінностей у різні епохи в різних країнах. Панівний світогляд та відповідні основоположні цінності поступово вичерпують свій потенціал і закономірно змінюються наступним типом світогляду, в чому виявляється ритмічна періодичність історичного процесу.

Основою теорії соціокультурної динаміки є розгляд суспільства та культури як єдиного соціокультурного феномена – суперсистеми. Він закликав відмовитись від поглядів на культуру як закриту, статичну систему, розглядаючи її як систему динамічну. На підставі вивчення величезного емпіричного матеріалу П. Сорокін робить висновок про існування трьох основних суперсистем, що постійно змінюють одна одну в історії: ідеаційної, або релігійної, візуальної, або чуттєвої й ідеалістичної, або інтегральної. Для ідеаційного типу культури характерна всебічна орієнтація на трансцендентні цінності, оскільки «ідеаційний стиль, як правило, спостерігається в релігії, магії та інших «сакральних» й «ієратичних» сферах соціального буття» [6, с.127]; у культурі чуттєвого типу переважають цінності матеріальні, оскільки «візуальний стиль частіше за все зустрічається у «мирській», повсякденній, земній сфері» [6, с.127]; а в ідеалістичному типі культури синтезовані цінності обох попередніх типів. Існує також четвертий тип культури, характерний для епохи занепаду, де цінності трьох основних типів еkleктично співіснують, не утворюючи органічно інтегрованого цілого [13, с. 302-303]. При цьому, згідно з концепцією П. Сорокіна, історичний процес є не лише динамікою культур у часі (по вертикалі), а й взаємодією їх (по горизонталі). У кожному культурно-історичному типі представлено не тільки елементи минулих і наступних, а також соціальних систем, що існують одночасно.

Згідно з П. Сорокіним, усі економічні, політичні, соціальні реалії, типи особистостей і груп необхідно аналізувати в контексті процесу періодичної зміни одна одної трьох відомих дотепер соціокультурних суперсистем, характерних для всієї історії людської цивілізації, при домінуванні однієї з них. Так, європейська культура з V по XII століття була ідеаційною, так само як брахманська, буддистська, тибетська й даоська культури. Відповідно до цінностей культури цього типу економіка, політика, право, мораль, філософія, мистецтво були підлеглі теології. Вищою істиною вважалася релігійна істина, тому вищий престиж і авторитет у такому суспільстві належав теократії – чи то стан жерців

або загалом священнослужителів, каста брахманів, шамани, старійшини або будь-яка інша група, яка, згідно з віруваннями, знаходиться у тісному контакті з потойбічною силою. У середньовічній Європі абсолютний авторитет у духовних і світських питаннях належав римсько-католицькій церкві. Хоча чуттєві й ідеалістичні системи були наявні в цих культурах, їхня роль була незначна.

Присмерк середньовічної культури, на думку автора, полягає у знищенні ідеаційної системи культури. Цей занепад почався наприкінці XII сторіччя, коли з'явився зародок нового – зовсім відмінного – основоположного принципу; він наділяв цінністю об'єктивну реальність як таку, що сприймається через органи чуття. Цей новий чуттєвий принцип зіткнувся з принципом ідеаційної культури, а їх злиття в органічне ціле створило у XIII-XIV сторіччях нову ідеалістичну культурну систему, яка прагнула примирити духовну і світську владу. В історії людської цивілізації були й інші періоди, хоча нетривалі, коли переважала ідеалістична суперсистема культури – греко-римська культура IV-VI століття до н.е., європейська культура XIII століття. Починаючи з XVI й аж до XX століття у Європі утверджується й домінує чуттєва культура, що акцентує такі почуттєві цінності, як добробут, комфорт, насолода, популярність, прагнення до влади й слави – все це детермінує переважний тип особистості, образ соціальних груп, характер інститутів. Центр впливу перемістився до національних монархій та кола їх нової аристократії. Нові авторитети все більше ставали світськими, а іноді й антирелігійними. З незначними флуктуаціями ця тенденція продовжувала посилюватись аж до початку XX сторіччя і в багатьох країнах привела до формального відокремлення церкви від держави, що вилилось у фактичне підпорядкування церкви державі. У теперішній соціокультурній реальності, зазначає П. Сорокін, влада належить або класу багатіїв, або групам, які контролюють силові структури [6, с.554-555]. Коли П. Сорокін говорить про теперішню соціокультурну реальність, то мається на увазі середина XX століття.

Усі три типи культур, описані П. Сорокіним, утворюють своєрідні цикли повторення та наступництва основоположних цінностей у різні епохи в різних країнах. Новітній період європейської історії характеризується черговою зміною цих цінностей та відповідної історичної епохи, коли на зміну чуттєвій культурі знов має прийти культура ідеалістична або інтегральна, яка утверджує як домінуючу цінність «нескінченну розмаїтість, що складається з чуттєвого, раціонального й надраціонально-надпочуттєвого аспектів» [7, с.37].

Спираючись на таке бачення історичного процесу, П. Сорокін обґрунтував «основний закон історії», відповідно до якого відбувається перманентна флуктуація (коливання від середніх параметрів) як соціокультурних суперсистем, так і суспільств, рівно як їхніх конкретних сфер. Отже, типи політики, економіки, ідеології не є постійними й не розвиваються по висхідній лінії, а безупинно «гойдаються між полюсами тоталітаризму й строго вільних режимів». Адже кожен тип культури, на думку П. Сорокіна, має свій, іманентний йому, закон розвитку й свої «межі зростання», в чому власне й полягає соціокультурна динаміка. Панівна в тій чи іншій добі система цінностей утворює основоположну для цієї динаміки детермінанту, що визначає природу тогочасних мистецтва, філософії, релігії, етики, економіки та політичних відносин.

Виходячи із цього постулату, вчений прогнозував, що з переходом від чуттєвої культури до нового інтегрального циклу відбудеться подолання нинішнього

кризового стану, при якому небачений розквіт науки, технологій, освіченості сполучається дивним чином з війнами й революціями, міжлюдськими розбратами й знецінюванням людського життя.

Основний закон історії П. Сорокін застосовує і при аналізі сучасних йому суспільств. Чуттєва форма соціокультурної суперсистеми є, за Сорокіним, головною детермінантою сучасного суспільства, його способу життя, домінуючої ментальності та прагнень людей. Під впливом флуктуації в ХХ столітті почався процес дезінтеграції чуттєвих суспільств, що так або інакше охопив усі держави світу. Порушилися механізми соціального контролю, тому що відбулася дезінтеграція моральних, правових цінностей, які управляли поведінкою індивідів і соціальних груп. Коли люди виходять з-під контролю загальноновизнаних цінностей, вони перетворюються по суті на таких, що керовані, головним чином, несвідомими рефlekсами й біосвідомими регуляторами – своїми бажаннями й прагненнями. У цьому вчений убачав глибинні коріння індивідуалізму та егоїзму, загострення боротьби за існування, перетворення сили на право й, нарешті, – війн, революцій, зростання злочинності, проявів соціальної аномії [3, с.204].

За Сорокіним, процес флуктуації соціокультурної системи проходить через низку послідовних етапів: дезінтеграція – криза – мобілізація сил – новий соціокультурний порядок. При цьому особливу увагу П. Сорокін приділяє аналізу природи кризи. Згідно з автором, занепад відбувається двома шляхами: а) шляхом виродження вільних інститутів, цінностей та ідеології в «примусових і шахрайських монстрів»; б) шляхом зростаючого знецінювання колишніх інститутів, цінностей й ідеологій. На щастя, зауважує П. Сорокін, процес дезінтеграції, як правило, викликає мобілізацію сил, які не лише борються з дезорганізацією, але також починають будувати новий інтегральний соціокультурний порядок, що характеризується у такий спосіб. «Новий соціополітичний лад ставить за мету побудову сучасного наукового знання й акумульованої мудрості людства; він надихається не «боротьбою за існування й взаємні суперництва», а духом загальної дружби, симпатії й неегоїстичної любові із взаємною допомогою, що породжують ці відносини» [5, с.56].

Як бачимо, в пізнавальній парадигмі, яку пропонував П. Сорокін, є багато раціонального, що відповідає і сьогодні історичним реаліям. Погляди П. Сорокіна є надбанням не тільки історії філософії та історії соціології, але й сучасного пізнавального арсеналу історії.

Сучасна ж ситуація в історичній науці, в інтерпретаціях історії викликає занепокоєння. Відмова від «єдино правильного марксистсько-ленінського знання» привела не стільки до наукового плюралізму, де дискусії ведуться суто науковими засобами, скільки до історичного волюнтаризму в багатьох випадках. При цьому ігноруються загальноновизнані принципи побудови наукового знання, які зосередила сучасна філософія. А філософію історії деякі автори «творять» на основі принципу – «я так вважаю». Тому сьогодні ми спостерігаємо велику кількість утопічних і фантастичних теорій, наприклад про етногенез українців.

Тому найважливішим методологічним принципом соціально-філософської та історичної інтерпретації повинна стати відмова від «творення» історичних, соціально-філософських і соціально-політичних теорій з тенденційно підбраного і неправильно хронологізованого емпіричного історичного або етноархеологічного матеріалу. Наприклад, не можна «творити» загальні теорії зі збігу змісту термінів

або з декількох черепків. Принцип безперервної спадковості культури людства й окремих етносів повинен бути покладений в основу наукового завдання побудови теорії історії та теорії історичної науки. А емпіричний історичний матеріал (дані письмових джерел, об'єкти матеріальної культури тощо) необхідно перевіряти засобами сучасної науки на відповідність епохам, різним теоретико-історичним моделям, щоб мати точне датування і впевненість у їхній істинності згідно з принципом безперервної спадковості людської культури.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що теоретико-методологічний конфлікт у сучасному соціальному пізнанні, породжений зіткненням марксистського і немарксистського бачення історії, має вирішуватися шляхом вивчення й урахування усіх запропонованих філософсько-історичною думкою інтерпретацій розуміння історичного процесу. Всі проаналізовані вище альтернативи розуміння історії уособлюють собою основні парадигми історичного знання, які слід урахувати, досліджуючи ті чи інші історичні події чи явища. Лише такий поліпарадигмальний підхід не просто наблизить нас до історичної істини, але і дасть змогу відкрити для себе свій власний смисл та мету історичного процесу.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко. – К., 2006. – 655 с.
2. Бойченко І. В. Філософія історії: підруч. / І. В. Бойченко. – К.: Знання, КОО, 2000. – 723 с.
3. Кравченко С. А. Социология: парадигмы через призму социологического воображения / С. А. Кравченко. – М.: Экзамен, 2002. – 512 с.
4. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. Михальченко. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. – 488 с.
5. Сорокин П. Главные тенденции нашего времени / Сорокин П.; [пер. Т. С. Васильева]. – М.: Институт социологии РАН, 1993. – 195 с.
6. Сорокин П. Социокультурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений / Сорокин Питирим; [пер. с англ., ком. и ст. В. В. Сапова]. – СПб.: РХГИ, 2000. – 1056 с.
7. Сорокин П. Социологические истории современности / П. Сорокин [специализир. информ. по общеакад. прогр. «Человек, наука, общество: комплекс, исслед.»; пер.]. – М.: ИНИОН, 1992. – 193 с.
8. Тойнбі Арнольд Дж. Дослідження історії: у 2 т. / Арнольд Дж. Тойнбі. – К.: Основи, 1995. – Т. 2. – 406 с.
9. Тойнбі А. Дж. Мой взгляд на историю / А. Дж. Тойнби // Цивилизация перед судом истории. – М.: Прогресс, Культура; СПб.: Ювента, 1995. – С. 22-31.
10. Тойнбі А. Дж. Постигание истории / А. Дж. Тойнби [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.
11. Февр Л. Бои за историю / Люсьен Февр. – М.: Наука, 1991.
12. Философия истории: учеб. пособ. / [Под ред. проф. А. С. Панарина]. – М.: Гардарики, 2001. – 432 с.
13. Яшук Т. І. Філософія історії: курс лекцій / Навч. посіб. / Т. І. Яшук. – К.: Либідь, 2004. – 536 с.

П. А. Кравченко, А. И. Мельник

МОДЕРНЫЕ ТЕОРИИ ИСТОРИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА КАК АЛЬТЕРНАТИВЫ МАРКСИЗМА

В статье анализируется цивилизационный культурно-исторический подход к анализу исторического процесса, который презентован М. Данилевским, О. Шпенглером, А. Тойнби, П. Сорокиным. Подчеркивается, что только полипарадигмальность не просто приблизит нас к исторической истине, но и даст возможность открыть для субъекта собственный смысл и цель исторического процесса.

Ключевые слова: «высокие культуры», история, история как «флуктуация культур», эпоха, культурные суперсистемы, культурно-исторические типы, локальные цивилизации, мимезис, первичный символ, феноменологический анализ истории.

Р. А. Kravchenko, A. I. Melnik

MODERN THEORIES OF THE HISTORICAL PROCESS AS AN ALTERNATIVE TO MARXISM

In this article the civilization cultural and historical approach to the analysis of historical process presented in the works by Nicolay Danilevsky, Oswald Shpengler, Arnold Toynbee and Pitirim Sorokin is considered. It is emphasized that only a polyparadigmatic approach will help us to come to the historical truth, and also will give an opportunity for a person to find his/her own sense and purpose of historical process.

Keywords: “high cultures”, history, history as “fluctuation of cultures”, epoch, cultural supersystems, cultural and historical types, local civilizations, mimesis, primary symbol, phenomenological analysis of history.

Надійшла до редакції 12 вересня 2012 року